

Jan Pohjonen

Sisällissotaa vai uskonsotaa? Helsingin Sanomien pääkirjoitusten uskonnolle antama rooli Bosnian sisällissodassa 1992–1995

Johdanto

Jugoslavian pirstaloituminen 1990-luvun verisissä perimyssodissa oli järkytys kylmän sodan vastakkainasettelusta toipuvalle Euroopalle. Raaimmaksi väkivalta äityi vuosina 1992–1995 käydyssä Bosnian sodassa, jonka taistelut ja etniset puhdistukset jättivät jälkeensä satatuhatta kuollutta ja puolitoista miljoonaa pakolaista. Puhdistaessaan valtaamiaan alueita vieraaksi muuttuneesta väestöstä sodan osapuolet halusivat myös poistaa merkit ennen sotaa tapahtuneesta rauhanomaisesta rinnakkaiselosta ja uskonnollisesta moninaisuudesta.¹ Uskontoa käytettiin apuna Bosnian sodan propagandassa jopa siinä määrin, että kärkkäimmät näkivät sodassa uskonnoille rakentuvien sivilisaatioiden törmäyksen aineksia.² Tämä artikkeli selvittää, minkä merkityksen Euroopan toiselta laidalta sotaa seuranneen *Helsingin Sanomien* pääkirjoitukset antoivat uskonnolle Bosnian sisällissodan tapahtumissa. Samalla selvitän, mikä rooli uskonnolla nähtiin olevan sotaa käyvien osapuolten keskinäisissä väleissä ja suhteissa sotaa seuraaviin ulkovaltoihin.

¹ Kuolonuhrien määrä on varsinkin vanhemmassa tutkimuksessa arvioitu tässä artikkelissa mainittua arviota korkeammaksi. Esimerkiksi Babuna (2006) toteaa sodan kuolonuhrien määräksi yli kaksisataatuhatta. Bosnian sodan sotarikosten tutkinnan edettyä ja lukujen tarkennuttua, arvio menehtyneistä on asetunut noin sataantuhanteen, 66 % ollessa muslimeita, 26 % serbejä ja 8 % kroaatteja. Babuna 2006, 415, 418; Toal & Dahlman 2011, 120, 135–141; Abazović 2015, 5.

² Huntington 1993, 22–49; Toal & Dahlman 2011, 128–129.

Vaikka Helsingin Sanomat oli 1990-luvun Suomessa resursseiltaan, peittoalueeltaan ja mielipidevallaltaan ylivoimainen sanomalehtijulkaisu, sen Bosnian sodasta antamaa kuvaa on tutkittu vasta vähän.³ Aiempi tutkimus on lisäksi keskittynyt koko sodan sijaan johonkin tiettyyn sodan vaiheeseen ja harvoin pääkirjoituksiin.⁴ Oma Helsingin Sanomien vuosien 1989–1994 pääkirjoitusten uskontokuvastoa tutkinut gradu -työni osoitti, että lehden pääkirjoitustoimitus oli hyvin perillä sekä Balkanilla sijainneen Jugoslavian että siihen kuuluneen Bosnia-Hertsegovinan kansojen toisiaan kohtaan tuntemasta epäluulosta. Toimitus seurasi 1990-luvun alun pääkirjoituksissaan ”kuuden osavaltion, kolmen uskonnon, kahdenlaisten kirjainten ja useiden kielten” Jugoslavian hajoamista tarkasti ja näki kehityksessä yhtäläisyyksiä samaan aikaan Neuvostoliitossa tapahtuvaan hajaannuksen kanssa.⁵

Jos kotimaassa Bosnian sodan käsittelyä sanomalehdissä ja muissa tiedotusvälineissä on tutkittu vasta vähän, **suuremmilla englannin-, saksan- ja hollanninkielisillä kielialueilla** pelkästään sodan lehdistöjulkisuus on kammattu tarkasti laatiin sekä maakohtaisia yleisesityksiä että spesifejä tutkimusartikkeleja. **Pääsyy tämänkaltaiselle tutkimukselle on ollut sanomalehden julkaisumaan sodanaikainen poliittinen tilanne ja sen kirvoittama tutkimushuomio.**⁶ Aiempi ulkomaisiin tiedotusvälineisiin kohdistunut tutkimus on myös asettanut median Bosnian sodasta antaman kuvan kyseenalaiseen valoon; sodan kauheudet näyttivät saaneen raakuuksista kertoneet toimittajat hylkäämään puolueettoman tiedonvälityksen hyveet ja jakamaan sodan osapuolet väärintekijöihin ja uhreihin. Tunnetuimmaksi on noussut brittiläiselle yleisradioyhtiölle BBC:lle Bosnian etnisistä puhdistuksista raportoineen veteraanireportteri Martin Bellin tapaus. Bellin vaikutuksesta mediassa ja

³ Toisten mediatalojen kärjistellessä kannattavuutensa kanssa Helsingin Sanomien taustayhtiö Sanoma takoi läpi 1990-luvun laman voittoa ja vahvisti entisestään Helsingin Sanomien asemaa. Vuonna 1991 lopetti toimintansa myös pitkäaikainen kilpailija *Uusi Suomi*. Jensen-Eriksen, Mainio & Hänninen 2019, 359.

⁴ Sandlund 2000; Saarelainen 2017; Pohjonen 2018.

⁵ HS 21.10.1990 A2 Jugoslavia hajoamassa; Pohjonen 2018, 127–140.

⁶ Esimerkiksi Yhdysvalloissa käytiin 1990-luvun alussa pitkä debatti kommunismin romahtamisen jälkeisestä ulkopolitiikasta ja ulkomaisiin sotiin puuttumisesta. Euroopan mantereella taas Saksan aktiivinen rooli diplomatian kentällä varsinkin Jugoslavian hajoamisen alkuvaiheissa ja Balkanin etnisten puhdistusten herättämät muistot natsien keskitysleireistä toimivat katalyytteinä ensin aktiiviselle lehtikirjoittelulle ja myöhemmin sodan lehtijulkisuuden tutkimiselle. Lehdistön Bosnian sodassa näkemää uskonnollisuutta on sivunnut Wunsch Gaarmann (2015). Auerbach & Bloch-Elkon 2005, 83–84; Ruigrok, 2008, 293–294; Fein et al. 2011, 79–80; Wunsch Gaarmann 2015, 13–18.

mediatutkimuksessa alettiinkin Bosnian sodan jälkeen puhua ”sitoutuneesta journalismista”, joka vaihtoehtona perinteiselle sivustakatsojajournalismille saattoi esittää myös avoimen moraalisia tulkintoja tapahtumien kulusta.⁷

Huomionarvoista kuitenkin on, että Bosnian sota ei järkyttänyt vain sen silminnäkijöinä Balkanilla toimineita televisio- ja lehtitoimittajia ja moraalisia tuomioitakin oli jaettu jo ennen Jugoslavian hajoamissotia. Esimerkiksi Hollannin ja Saksan lehdistöä tutkineet ovat huomanneet, että nimenomaan lehtien pääkirjoitukset, jotka kirjoitettiin kaukana Bosnian sodan melkseistä, reagoivat sotaan erittäin voimakkaasti ja puolueellisesti.⁸

Vastaavankaltaisesta puolen valitsemisesta oli ollut merkkejä jo vuosina 1990–1991 käydyn Persianlahden sodan yhteydessä, kun Yhdysvaltojen armeija ja suuret mediatalot välittivät yhteistyönä siloteltua kuvaa sodasta ympäri maailmaa. Hyökkäyssotaa käyvän maan ja riippumattomiksi ajateltujen tiedotusvälineiden liitto tuotti verettömältä ja uhrittomalta näyttävän lopputuloksen, jossa myös sodan osapuolet oli jaettu siististi hyviin ja pahoihin. Tutkimuksessa Persianlahden propagandalta maistunutta tarinankerrontaa on selitetty Yhdysvaltojen hallinnon ja sotaa seuranneiden amerikkalaistiedotusvälineiden yrityksellä päästä yli Vietnamin sodan traumasta.⁹ Puolueellisuus ei rajautunut kuitenkaan vain Yhdysvaltoihin vaan myös Helsingin Sanomat antoi pääkirjoituksissaan korostetun yksipuolisen kuvan sodan motiiveista ja osapuolista.¹⁰

Toisin kuin sanomalehtien julkaisemien uutisten lehden pääkirjoitus-toimitusten laatimien pääkirjoitusten ei ole tarkoituksaan olla neutraaleja. Helsingin Sanomien vastaavana päätoimittajana vuosina 1991–2010 toiminut Janne Virkkunen on kuvannut pääkirjoitusta nimenomaan lehden kannan-

⁷ Martin Bellin käyttämä englanninkielinen *journalism of attachment* -ilmaisu on käännetty Suomessa sitoutuneeksi journalismiksi. Bell 1998, 18–20; Ruigrok 2008, 293–294; Ylönen 2008, 3–4; McLaughlin 2016, 43–48.

⁸ Saksankielisessä lehdistössä tuomioita jaettiin myös lehdissä julkaistuissa pilapiirroksissa ja Hollannissa vieraskynäpalstalla. Ruigrok 2008, 302, 308–312; Wunsch Gaarmann 2015, 103–109.

⁹ Yhdeksi Vietnamin sodan tappion syyksi oli Yhdysvaltain hallinnossa tulkittu median sodasta antaman kuvan kriittisyys, joka nakersi amerikkalaisen kotirintaman sodalle antamaa tukea. Välttääkseen fiaskon toistumisen, Yhdysvallat oli harjoitellut tiedotusvälineiden ja sodasta annetun kuvan hallintaa 1980-luvun Grenadan ja Panaman sotilaallisten operaatioiden yhteydessä. Persianlahden sodan sytyttyä nämä opit pantiin jälleen täytäntöön. Sodan edetessä Yhdysvaltojen 25 johtavasta sanomalehdestä 24 puolsi pääkirjoituksissaan Persianlahden sotaa. Parasiliti 1994, 244–252; Kamioka 2001, 66–72, 78–79; Kortti 2016, 227–228.

¹⁰ Pohjonen 2018, 104–112.

oton välineeksi, jossa esitellään toimituksen argumentit tietyn mielipiteen puolesta.¹¹ Helsingin Sanomissa panostus tähän lehden omaan mielipidejournalismiin – ja samalla mielipidevaikuttamiseen – oli merkittävä. Pääkirjoitus-toimituksen joka-aamuisiin kokouksiin osallistui vastaavana päätoimittajana toimineen Virkkusen lisäksi toisena päätoimittajana Keijo K. Kulha sekä kuu-desta seitsemään varsinaista pääkirjoitustoimittajaa, joiden vastuulla oli varsinaisten pääkirjoitusten kirjoittaminen yhteisen keskustelun pohjalta. Näistä toimittajista monet olivat entisiä ulkomaankirjeenvaihtajia, jotka pystyivät seuraamaan kielitaitonsa turvin sekä länsimaiden että Venäjän mediaa.¹²

Vuosien 1946–2018 pää- ja mielipidekirjoituksia tutkinut Teemu Taira on osoittanut, että Helsingin Sanomissa tapahtui 1990-luvun puoliväliin tul- taessa merkittävä uskonnollisen maiseman moninaistuminen. Kun sanoma- lehden mielipideaineistoa olivat siihen asti dominoineet kristilliset teemat ja luterilaisuus, vuosikymmenen puoleen väliin tullessa islamista kirjoitettiin jo monikulttuuristumisen myötä yhtä usein kuin kristinuskosta.¹³ Olen tar- kentanut Tairan havaintoa toteamalla, että vaikka pääkirjoitushuomio kiin- nittyikin vuosina 1989–1994 yhtä usein kristinuskoon kuin islamiin, islam rajautui siitä huolimatta edelleen pääasiallisesti Suomen rajojen ulkopuolelle kuten Balkanille ja Pohjois-Afrikkaan.¹⁴ Tämän artikkelin yksi tehtävä on sel- vittää, minkälaisia sävyjä Bosnian sota tähän islamin esittämiseen toi.

Analysoidakseni pääkirjoitustoimituksen Bosnian sotaan liittämiä uskonnollisia elementtejä **luin ensin aikajärjestyksessä läpi kaikki sotaa vuo- sina 1992–1995 käsitelleet pääkirjoitukset** saadakseni mahdollisimman tarkan käsityksen pääkirjoitusten sodasta antamasta kuvasta. Tämän jälkeen erottelin omaksi kokonaisuudekseen ne pääkirjoitukset, joissa viitattiin uskontoon osana sotaa ja sen monia osa-alueita. Näiden jäljelle jäävien pääkirjoitusten avulla selvitin, minkälaisia merkityksiä lehti antoi uskonnolle sodan osapuol- ten identiteetin, keskinäisten välien ja liittolaissuhteiden näkökulmasta.

Käyttämäni sodan tapahtumia alusta loppuun seuraava metodi eroaa humanistisen ja mediatutkimuksen kentällä vakiintuneesta tavasta, jossa tut- kittua ilmiötä tarkastellaan muutamia viikkoja tai kuukausia kestävien lyhyi- den otantojen tai digitoidulle materiaalille esitettyjen hakusanakyselyjen poh-

¹¹ Virkkunen 2013, 95–96.

¹² Keijo K. Kulhan eläkkeelle jäämisen jälkeen vuonna 1997, Virkkunen otti ainoana pää- toimittajana osaa kokouksiin. Pääkirjoitustoimittaja Erkki Pennasen puhelinhaastattelu 31.5.2021; Pohjonen 2018, 32–39, 163.

¹³ Taira 2008, 217–219; Taira 2019, 232–234.

¹⁴ Pohjonen 2018, 153–155.

jalta.¹⁵ Vaikka valitsemani metodi on työläämpi, antaa se tarkemman kuvan tutkittavasta lähdeaineistosta ja ilmiöistä kuin digitaalisten ihmistieteiden yleisemmin käyttämät tutkimusmenetelmät. Samalla tarkempi lähdeaineistoon perehtyminen auttaa liittämään pääkirjoituslinjassa tapahtuneet uskontoon liittyvät muutokset selvemmin niiden historialliseen viitekehykseen.

Digitoiduille aineistolle tehtyjä hakusanakyselyjä olen hyödyntänyt selvittäessäni tietyn lehdessä julkaistun **pääkirjoituksen paikkaa osana Helsingin Sanomien sisäistä journalistista ja ajallista kontekstia**. Helsingin Sanomien verkkosivuilta löytyvän *Aikakone*-palvelun avulla selvitin esimerkiksi, kuinka kauan kesällä 1995 tapahtuneesta Srebrenican kansanmurhan ensiuutisoinnista kesti ensimmäisen aihetta käsittelevän pääkirjoituksen julkaisuun.¹⁶ Kun yhdistin edellä kuvatun uutiskontekstin huomioon ottavan pääkirjoitusanalyysin tekemiini Helsingin Sanomien päätoimittajien ja pääkirjoitustoimittajien haastatteluihin, pystyin samalla löytämään vastauksia kysymykseen, miksi Bosnian sodasta kirjoitettiin tavalla, jolla siitä kirjoitettiin.¹⁷

Jotta Helsingin Sanomien tapaa käsitellä uskontoa Bosnian sodan yhteydessä voi ymmärtää paremmin, aloitan artikkelin kertomalla lyhyesti Bosnia-Hertsegovinan 1990-luvun alun uskonnollisista voimasuhteista, Bosnian sodan vaiheista ja pääkirjoitusten sodan osapuolille antamista rooleista. Tämän jälkeen erittelen, minkä roolin Helsingin Sanomat antoi uskonnolle yhdessä Euroopan raaimmista sisällissodista.

Sodan syylliset ja uhrin

Jo ennen Bosnian sodan alkua oli ollut selvää, että toisen maailmansodan päättymisestä alkanut kommunistinen pakkovalta ei ollut kyennyt iskulauseistaan huolimatta häivyttämään sen paremmin uskonnollisia kuin kansallisiakaan ristiriitoja vierä vieraissa asuvien kansojen väliltä. Bysantin aikana ortodoksisuuden omaksuneet pitivät itseään edelleen serbeinä, kun taas läntisen

¹⁵ Sarlin 1999, 128–129; Creutz-Kämppe 2008; Raittila & Maasilta 2008; Hokka et al. 2013; Niemelä 2013.

¹⁶ *Aikakone*-palvelusta löytyvät digitoituna kaikki vuosina 1904–1997 julkaistut Helsingin Sanomat sekä Helsingin Sanomia edeltäneen *Päivälehd*en numerot vuosilta 1889–1904.

¹⁷ Tämä artikkeli on osa Itä-Suomen yliopistossa tehtävää kirkkohistorian oppiaineen väitöskirjatutkimusta, jossa tutkin Helsingin Sanomien vuosina 1989–2001 uskonnolle antamaa pääkirjoitushuomiota ja syitä sen muutosten taustalla.

perinteen vaikutusalueella eläneet kroaatit tunnustivat katolista uskoa. Tämä uskonnollisnationalistinen ajattelu liitti molemmat sekä tasavallan rajan takana asuviin heimoveljiin että myyttiseksi muuttuneeseen historiaan. Sama kansalliskiihko täytti myös Jugoslavian liittovaltion eheyttä vaalinee sosiaalistisen isänmaallisuuden jälkeensä jättämän tyhjiön.¹⁸ Suhtautuminen Bosnian suurimpaan etniseen ryhmään – muslimeihin – oli myös historian sävyttämää. Osmanien valtakaudella islamiin kääntyneet muslimit nähtiin serbien ja kroaattien silmissä tilanteen mukaan niin liittolaisina, vallankumousta suunnittelevina fundamentalisteina kuin kristinuskon hylänneinä kroaatteina tai serbeinä.¹⁹

Slovenian ja Kroatian itsenäistyttyä vuonna 1991 kävi viimeistään selväksi, ettei Jugoslavian liittovaltio ollut enää pelastettavissa.²⁰ Koska muslimit eivät halunneet jäädä Belgradin alaisuuteen, mutta pyrkivät säilyttämään Bosnia-Hertsegovinan yhtenäisyyden, oli ainoa ratkaisu julistautua itsenäiseksi valtioksi. Bosnian kroaattien äänestäessä muslimien rinnalla Bosnia-Hertsegovinan itsenäisyyden puolesta, serbit boikotoivat äänestystä ja aloittivat maaliskuun 1992 itsenäisyysjulistuksen jälkeen Bosnian sodan syyttäneet sotatoimet pyrkimyksensä ajaa valtaamiltaan alueilta pois muut kuin serbit.²¹

Sota riehui maalishuhtikuun vaihteessa 1992 alkaneista taisteluista joulukuussa 1995 allekirjoitettuun Daytonin rauhansopimukseen. Koska Bosnian sota kytkeytyi ympäröivien maiden omiin poliittisiin tavoitteisiin, Jugoslavian perilliseksi pyrkinyt Serbia tuki Bosnian serbejä ja juuri itsenäistynyt Kroatia kroaatteja. Muslimien tilanteen teki vaikeaksi muun muassa raskaan aseistuksen vähäisyys ja ulkomaisen tuen puute. Sotaa käyvien osapuolten välillä liittolaisuussuhteet vaihtelivat: sodan samalla puolella aloittaneet Bosnian kroaatit ja muslimit kävivät oman keskinäisen sotansa lokakuusta 1992 maaliskuuhun 1994. Vasta kroaattien ja muslimien uusi liittoutuminen, parempi aseistus, usean rintaman sota sekä kansainvälisen yhteisön puuttuminen sodan kulkuun johtivat Bosnian sodan loppumiseen.²²

¹⁸ Laitila 1997, 279–300; Toal & Dahlman 2011, 50–59; Flere 2014, 38; Abazović 2015, 4; Repo-Saeed & Laitila 2019, 227–228.

¹⁹ MacDonald 2002, 221–240; Babuna 2006, 406–407, 409–412, 416; Toal & Dahlman 2011, 50–66; Cavallin & Fetahagić 2014, 64–70, 79–80; Flere 2014, 37–39, 42–43; Repo-Saeed & Laitila 2019, 213–214, 221–225.

²⁰ Slovenian ja Kroatian itsenäistymistä leimasi myös katolisen kirkon voimakas tuki. Ketola 2019, 113–114.

²¹ Babuna 2006, 413–415; Toal & Dahlman 2011, 99–113; Repo-Saeed & Laitila 2019, 227.

²² Babuna 2006, 415–418; Toal & Dahlman 201, 99–134.

Helsingin Sanomille Bosnian sota oli osa Jugoslavian hajoamiskehitystä, jossa perimyssotaa käytiin vain ”näennäisesti erillään eri osavaltioissa”.²³ Vaikka lehti oli kirjoittanut Bosnia-Hertsegovinasta jo Slovenian ja sen itsenäisyyttä estämään pyrkineiden liittovaltion armeijan välisten taistelujen yhteydessä, päähuomio sinne kiinnittyi vasta Slovenian ja Kroatian taistelujen tauottua.²⁴ Helsingin Sanomille Bosnia-Hertsegovina oli ”kolmine sekaisin asuvine kansoineen tavallaan kuin pienoiskokoinen Jugoslavia”, jota kommunismi oli lakannut yhdistämästä ja kansallismielisyys veti erilleen, aivan kuten emämaataankin.²⁵

Muslimien ja kroaattien äänestettyä maaliskuussa 1992 itsenäistymisen puolesta lehti kertoi serbien boikotoineen äänestystä, koska he ”halusivat liittää omat alueensa Belgradin johtamaan suur-Serbiaan”.²⁶ Kun Bosnia-Hertsegovinan itsenäiseksi julistautuminen oli johtanut Sarajevon kaupunkisotaan, Helsingin Sanomat epäili, että Suomi oli tunnustanut maan itsenäisyyden liian aikaisin, vaikka lehti oli itse toivonut kansainväliseltä yhteisöltä diplomaattista tunnustamista vain hetkeä aiemmin.²⁷

Helsingin Sanomien sotaa käsittelevissä pääkirjoituksissa korostuivat alusta alkaen järkytys sodan raakuudesta, pettymys kansainvälisen yhteisön kyvyttömyydestä lopettaa verenvuodatus ja serbien näkeminen sodan pääsyyllisinä. Vaikka Helsingin Sanomat oli todennut painokkaasti Bosnian sodan syttymisen jälkeen, ettei entisen Jugoslavian selkkauksia voitu pelkistää pahojen serbien liittovaltion armeijan tuella tekemäksi väkivallaksi alueen muita ”viattomia” kansoja kohtaan, muodostui sen pääkirjoituslinja toisenlaiseksi. Jo kesällä 1992, kun serbien voimapolitiikka oli alkanut ajaa pakolaisia Balkanilta aina Suomeen asti, lehti kirjoitti, että ”kroaatit lienevät syyllistyneen ’etnisiin puhdistuksiin’ jossakin mitassa ja Bosnian muslimitkin siellä täällä, mutta tämän sodan suurin tappaja, anastaja ja autioittaja on serbialainen nationalismi”.²⁸

²³ HS 14.9.1993 A2 Kroaattien kahden rintaman sota.

²⁴ HS 6.7.1991 A2 Mihin vie Slovenian tie.

²⁵ HS 17.1.1992 A2 Jugoslavian vaikea perintö; 21.3.1992 A2 Bosnia-Hertsegovinan tasapainopeli.

²⁶ HS 21.3.1992 A2 Bosnia-Hertsegovinan tasapainopeli.

²⁷ HS 21.3.1992 A2 Bosnia-Hertsegovinan tasapainopeli; 27.3.1992 A2 Virkamiesten vuoro Etykissä; 15.4.1992 A2 Bosnian tila ei lupaa hyvää; 25.4.1992 A2 Eikö Serbialle mahdeta mitään.

²⁸ HS 31.7.1992 A2 Ynseä ynseiden parissa.

Maaliskuussa 1995 Helsingin Sanomat kertasi *Ettei totuus unohtuisi* -ot-sikolla julkaistussa pääkirjoituksessaan siihenastisia Jugoslavian hajoamisen tapahtumia:

Sodat entisessä Jugoslaviassa ovat johtaneet yleiseen raaistumiseen, eikä eu-rooppalaisilla kuoleman kentillä ole enkeleitä. Yhä uudet todisteet kertovat kuitenkin vastaansanomattomasti, että serbit ovat pääsyyllisiä joukkomur-hiin, pöyristyttäviin julmuuksiin, raiskauksiin ja etnisiin puhdistuksiin. [- -] Foreign Affairs -aikakauskirjassa kirjoittava Yhdysvaltain viimeinen Jugo-slavian suurlähettiläs Warren Zimmermann, joka erosi hallituksen politiikan johdosta, osoittaa kaksi pääsyyllistä. Serbian presidentti Slobodan Milosevic ja Bosnian serbien johtaja Radovan Karadzic, jonka hirviömaisuutta Zimmer-mann vertaa Heinrich Himmleriin, aloittivat ja johtavat barbariaa, jonka ve-roista maanosamme ei ole nähnyt sitten Hitlerin ja Stalinin päivien.²⁹

Vaikka kyseinen kolme vuotta Bosnian sodan alkamisen jälkeen kirjoitettu pääkirjoitus pohjasi tietonsa niin Yhdistyneiden kansakuntien julkilausu-maan, *New York Timesin* julkaisemaan keskustelutiedustelupalvelu CIA:n tiedusteluraporttiin kuin yhdysvaltalais-suurlähettilään *Foreign Affairs*-ai-kakauskirjassa julkaistuu kirjoitukseen, oli johtopäätös Jugoslavian kuole-mankenttien syyllisistä varmasti myös Helsingin Sanomien oma. Erityisesti taitavana ja raakana pidetyn serbialaispresidentin Slobodan Milosevičin näkeminen serbinationalismin ja Bosnian sodan takapiruna oli pääkirjoituk-sissa toistuvaa kuten oli ollut myös Jugoslavian hajoamisen yhteydessä.³⁰

Bosnian sodan viimein päätyttyä yli kolmen ja puolen vuoden jälkeen Daytonin rauhansopimukseen Helsingin Sanomat piti rauhansopimuk-sen määrittelemää Bosnia-Hertsegovinan tulevaisuutta löyhässä serbien, kroaattien ja muslimien liittovaltiossa epäoikeudenmukaisena päätöksenä sodalle, mutta parempana vaihtoehtona kuin rauhanneuvottelujen alkuun asti jatkunutta tappamista.³¹ Muslimit nähtiin Helsingin Sanomissa sodan

²⁹ HS 13.3.1995 A2 Ettei totuus unohtuisi.

³⁰ HS 2.8.1995 A2 Kroatian menestys ravistelee serbejä; 5.8.1995 A2 Kroatia hyökkää voimainsa tunnossa; 14.8.1995 Kroatian voittoa käännetään rauhaksi; 23.9.1995 A2 Tuskainen rauha pilkottaa Bosniassa; 28.9.1995 A2 Jakamaton ja halkaistu Bosnia-Hertsegovina; 13.10.1995 A2 Epävarmakin tulitauko lisää toivoa Bosniassa; 14.11.1995 A2 Jugoslavian rauha on hiukan lähempänä.

³¹ HS 23.9.1995 A2 Tuskainen rauha pilkottaa Bosniassa; 15.12.1995 A2 Bosnian katkera rauha on tappamista parempi.

pääasiallisiksi uhreiksi, jotka olivat joutuneet sekä kroaattien että serbien armoille ja serbit olivat puolestaan sodan pääsyyllisinä. Tämä kahtiajako, jossa serbit nähtiin sotasyyllisinä ja muslimit heidän uhreinaan, toistui serbien natseluihin rinnastumisen ohella läpi länsimaisten sanomalehtien.³² Helsingin Sanomien asettumiseen samaan rintamaan muiden läntisten tiedotusvälineiden kanssa ei voinut olla vaikuttamatta, että pääkirjoitustoimitus seurasi sodan tapahtumia toisten tiedotusvälineiden välityksellä.³³

Uskonto yhdistää ja erottaa sodan osapuolia

Helsingin Sanomien Bosnian sotaa käsitelleissä pääkirjoituksissa uskonto ymmärrettiin luonnolliseksi osaksi Balkania ja sitä asuttavien kansojen välisiä. Tästä kertoo se, että uskontoon viitattiin, kun haluttiin kuvata sotaa käyvien osapuolien historiaa, keskinäisiä suhteita tai liittolaisuussuhteita sotaa seuranneisiin tahoihin. Uskonto muodostikin pääkirjoituksissa kaaren menneisyydestä kirjoitushetkeen ja sitä käytettiin välineenä auttaa lukijaa ymmärtämään senhetkisiä tapahtumia. Vaikka uskontoon viitattiin Bosnia-Hertsegovinan tapahtumien selittäjänä, se nousi tutkitulla ajalla vain kerran Bosnian sotaa käsittelevän kirjoituksen pääaiheeksi.³⁴

Virallisilla uskonnollisilla yhteisöillä kuten kirkkoilla ja piispoilla tai ummalla ja imaameilla oli Bosnian sodan koko pääkirjoitusjulkisuudessa häviävän pieni tai islamin kohdalla olematon rooli. Katolilaisia johtanut paavi ja Serbian kirkon päänä toiminut patriarkka mainittiin molemmat vain kerran.³⁵ Kuvaavaa oli, että ”Bosnian muslimien johtajaksi” kutsuttiin itsenäisen Bos-

³² HS 6.8.1992 A2 Bosnia ja Somalia; 8.2.1994 A2 Sarajevo syyttää maailmaa; 7.6.1994 A2 Uuden alku Normandiassa; 13.3.1995 A2 Ettei totuus unohtuisi; 10.5.1995 A2 Todellisuus ajaa takaa johtajia ja järjestöjä; 3.11.1995 A2 Daytonissa mitataan Bosnian sotaväsymystä; Auerbach & Bloch-Elkon 2005, 90–92; Ruigrok 2008, 300–302; Hallamaa 2009, 39–40, 85–86.

³³ Pääkirjoitukset viittasivat eri medioiden sodan tapahtumista välittämiin kuviin ja mielipiteisiin lukuisia kertoja konfliktin aikana. HS 12.8.1992 A2 Voimatoimet arveluttavat; 19.4.1993 A2 Kaukasian laajeneva kriisi; 10.7.1993 A2 Surullista luettavaa; 11.9.1993 A2 Kaksinaismoraalia; 22.12.1993 A2 Serbian kuvan kaunistelua; 11.2.1994 A2 Lännen uhkavaatimus Sarajevon piirittäjille; 13.3.1995 A2 Ettei totuus unohtuisi; 31.8.1995 A2 Tyhjien uhkausta aika on tältä erää ohi; Pääkirjoitustoimittaja Erkki Pennasen puhelinhaastattelu 31.5.2021.

³⁴ HS 9.9.1994 A2 Taistelevat kirkot Balkanilla.

³⁵ HS 9.9.1994 A2 Taistelevat kirkot Balkanilla.

nia-Hertsegovinan ensimmäistä presidenttiä Alia Izetbegovićista, eikä ketään hengellistä johtajaa. Puhuttaessa presidentti Izetbegovićista lehti teki kuitenkin selväksi, että kyseessä oli nimenomaan maallinen johtaja, presidentti.³⁶ Bosnian sodan uskonto olikin pääosin kansaan, identiteettiin ja politiikkaan eikä kirkon hierarkiaan tai uskonnolliseen auktoriteettiin sidottua.

Voimakkaimmin uskonnon leimaama Bosnian sodan osapuoli oli jo nimensäkin takia Bosnian muslimit. Heistä puhuttiin läpi sodan ryhmän uskonnollista identiteettiä painottaneella muslimi-nimellä etnistä yhteenkuuluvuutta alleviivanneen bosniakki-nimityksen sijaan. Muslimi-nimityksen voidaan tulkita nousseen sekä romahtaneen Jugoslavian hallintorakenteesta että kansan lähihistoriasta. Nimenomaan muslimit (serbokroaatiksi *Muslimani*) oli kommunistisen keskushallinnon toimesta nostettu vuonna 1968 kansaksi Jugoslavian muiden kansojen rinnalle ja tätä nimeä käytettiin esimerkiksi Jugoslavian väestönlaskennoissa, joihin Helsingin Sanomat 1990-luvun vaihteessa viittasi.³⁷ Helsingin Sanomien nimivalintaan ei vaikuttanut myöskään bosniakkiyhteisön sisällä käyty vilkas keskustelu ryhmän oikeasta nimestä tai Bosnia-Hertsegovinan parlamentin vuoden 1993 päätös käyttää muslimeista vastedes nimitystä bosniakit alleviivaamaan kansan oikeutta maahan, jota se asutti.³⁸

Bosniakkien kutsuminen muslimeiksi sisälsi **pääkirjoituksissa uskon-** nolliskansallisen kaksoismerkityksen. Helsingin Sanomat kirjoitti esimerkiksi Bosnian sodan alettua bosnialaisiin kuuluvan ”kolmannes serbejä, viidennes kroaatteja ja vajaat puolet turkkilaisvallan perua muslimeja”.³⁹ Islaminusko yhdisti tällä tavoin **Bosnian muslimit sekä historiaan että Turkkiin.** Pääkirjoituksissa tuotiin myös esiin Bosnian muslimien kuuluminen osaksi islamilaista maailmaa, jonka yhteistyöelimiltä muslimit toivoivat tukea Bosnian ti-

³⁶ Toinen Izetbegovićista käytetty nimitys oli ”muslimipresidentti”. HS 7.1.1993 A2 Ratkaisun hetket Bosniassa; 3.9.1993 A2 Ratkaisua ei löydy Bosniassa; 22.3.1995 A2 Synkkä kevät uhkaa pohjoista Balkania.

³⁷ HS 31.3.1989 A2 Köyhyys repii Jugoslaviaa; 10.7.1990 A2 Jugoslavia natisee saumoistaan; 9.3.1991 A2 Tyytymättömyys kytee Balkanilla.

³⁸ Bosnia-Hertsegovinan islaminuskoksen väestön – kuten myös serbien ja kroaattien – arvoissa ja politiikassa oli tapahtunut menneinä vuosikymmeninä uskonnollisten juhlien ja arvojen uusi tuleminen. Tämän saattoi vahvistaa muslimien näkemistä samaan aikaan sekä etnisenä ryhmänä että uskonnollisena ryhmänä. Myös muiden Bosnian kansojen propagandassa esiintuodut mielikuvat saattoivat vahvistaa tätä näkemystä. Babuna 2006, 406–407; Repo-Saeed & Laitila 2019, 221–223.

³⁹ HS 25.4.1992 A2 Eikö Serbialle mahdeta mitään.

lanteen helpottamiseksi.⁴⁰ Balkanin kahden islaminuskoisen kansan, Bosnian muslimien ja Kosovon albaanien, kohtalot liitettiin myös pääkirjoituksissa toistuvasti toisiinsa.⁴¹

Islaminuskoisten kokemassa yhteydessä oli pääkirjoitusten mukaan kuitenkin avunannon lisäksi myös kielteisiä puolia. Helsingin Sanomat kantoi 1990-luvun alun vuosina nimittäin kasvavaa huolta sekä islamismista että islamilaisen terrorismin yleistymisestä ja Bosnian sodan vaikutuksesta tähän kehitykseen.⁴² Lehti ensinnäkin pelkäsi, että Bosnian muslimien hylkääminen oman onnensa nojaan voisi herättää heissä sitä ”uskonkiihkoa, josta serbit ovat perättömästi syyttäneet muslimeita”.⁴³ Vielä tätäkin enemmän huoletti kuitenkin Bosnian sodan sirpalevaikutukset Bosnian ulkopuolella:

Myös Bosnian tapahtumien merkitys on arvaamaton. Balkanilla on nopeasti kasvava albanialaisten muslimien kansa, ja islaminuskoisten maiden ja ihmisten reaktioita on vaikea arvioida, kun he huomaavat koko alastomuudessaan, kuinka länsimaat ovat kylmästi hylänneet tuhoutuvan Bosnian.⁴⁴

Pääkirjoitusten mukaan Bosnian muslimien kohtaama väkivalta ja länsimaiden laiminlyönti saattoivat synnyttää islaminuskaisille ja arabimaille ”uuden ja aivan todellisen kaunan aiheen”, josta voisi versoa fundamentalismia.⁴⁵ Toisin sanoin lehti pelkäsi Bosnian muslimien muuttuvan ”Euroopan palestiinalaisiksi”.⁴⁶

Teemu Taira on selittänyt tätä islamin muuntumista rajat ylittäväksi voimatekijäksi ”islamin liikkuvuuden” diskurssin avulla. Sen sijaan, että

⁴⁰ Helsingin Sanomat kertoi Bosnian presidentti Alia Izetbegovićin olleen Islamilaisten maiden järjestön OIC:n vuoden 1994 kokouksessa mukana tarkkailijana. HS 26.5.1992 A2 Serbian saarto alulle; 17.12.1994 A2 Islamilaiset pesivät kasvojaan.

⁴¹ HS 15.4.1992 A2 Bosnian tila ei lupaa hyvää; 26.5.1992 A2 Serbian saarto alulle; 4.12.1994 A2 Algerian sisällissota haastaa teollisuusmaat.

⁴² HS 21.7.1993 A2 Terrorin uusi aalto; 29.8.1993 A2 Kiihkoislamilaisuus ja länsi; HS 4.12.1994 A2 Algerian sisällissota haastaa teollisuusmaat; Pohjonen 2018, 102–120.

⁴³ Helsingin Sanomat vaikenä pääkirjoituksissaan muualla keskustelua herättäneistä muslimien puolella taistelleista mujahideen-vierastaistelijoista, vaikka kertoi niistä uutisetuvisivullaan. Samalla tavalla vaiettiin myös muista Jugoslavian ulkopuolelta saapuneista Bosnian sotaan osaa ottaneista. HS 8.9.1992 A2 Lopun enteitä Bosniassa; 17.9.1992 A3 Bosniassa satoja sotureita muslimimaista; 13.6.1993 A3 Suomalainen johtaa ruotsalaispoikia kroaattiarmeijassa.

⁴⁴ HS 4.12.1994 A2 Algerian sisällissota haastaa teollisuusmaat.

⁴⁵ HS 8.9.1992 A2 Lopun enteitä Bosniassa; 4.12.1994 A2 Algerian sisällissota haastaa teollisuusmaat.

⁴⁶ HS 19.6.1993 A2 Ratkaisuna Bosnian jako.

islam rajoittui enää sanomalehtien sivuilla arabimaihin tai Iraniin kuten oli aiemmin ollut, saattoi se 1990-luvun alkupuolella fundamentalististen ja väkivaltaisten muotojensa kautta levittää vaikutusta ja väkivaltaansa myös Euroopassa.⁴⁷ Ajatus Balkanin ääri-islamilaistumisesta oli kuitenkin kaikkein selvimmin lähtöisin nimenomaan serbipropagandasta, joka oli jo ennen sotaa lietsonut pelkoja pyrkimyksestä perustaa tiukan islamilainen valtio Jugoslavian alueelle.⁴⁸ Helsingin Sanomia tämä maalailu ei näyttänyt kuitenkaan sodan aikana suhteettoman paljon pelottavan, toistihan lehti pääkirjoituksessaan rauhanneuvottelijan lordi Owenin puhetta, jonka mukaan Euroopan oli hyväksyttävä muslimivaltion perustaminen osana Bosnian rauhansopimusta.⁴⁹ Koska muslimien uskonnollisuutta kuitenkin käsiteltiin nimenomaan serbien yhteydessä, jäi muslimien islamiin serbipropagandan jättämä sivumaku.

Serbien oma ortodoksisuus puolestaan yhdisti heitä pääkirjoituksissa Serbian ohella Neuvostoliiton raunioista nousevaan Venäjään ja vähemmässä määrin Kreikkaan.⁵⁰ Tähän painotukseen vaikutti Venäjän serbejä kohtaan tunteman lukkarinrakkauden lisäksi tutkitun lehden sijainti Suomessa, Venäjän naapurissa.⁵¹ Helsingin Sanomat oli seurannut 1990-luvun alussa tarkasti Neuvostoliiton romahdusta ja pitänyt aluksi siellä esiinnousutta panslavistista uskonnolle perustuvaa moraalista parempana sekä venäläisille että naapurimaille kuin pitkään vallassa ollutta neuvostomoraalia.⁵² Säröjä tuohon toiveikkuuteen löivät kuitenkin venäläisen kansallistunteen ääriationalistiset muodot, jotka juutalaisvastaisuuden ohella saivat kansallismieliset kurkottamaan myös Balkanille.⁵³

Venäjällä käytiin läpi 1990-luvun keskustelua maan suunnasta ja siitä, mitä venäläisyys pohjimmiltaan oli. Maan henkistä kriisiä syvensi entises-

⁴⁷ Helsingin Sanomat oli joutunut 1980-luvulta lähtien ääriajattelijoiden uhkailun kohteeksi, mikä oli johtanut toimituksen suojelupoliisiin tekemiin yhteydenottoihin. Neuvostujuutalaisten kauttakulku Suomen kautta Israeliin 1990-luvun alussa oli puolestaan johtanut palestiinalaisten vapautusjärjestö PLO:n Suomeen kohdistamiin uhkauksiin, jotka Helsingin Sanomat tuomitsi pääkirjoituksessaan. Taira 2006, 206–208; Mainio 2018, 430; Pohjonen 2018, 120–122.

⁴⁸ Repo-Saeed & Laitila 2019, 223.

⁴⁹ HS 29.11.1993 A2 Pohjola mukaan torjumaan kansanmurhaa; Pohjonen 2018, 89–91.

⁵⁰ Kreikkaan ortodoksisuus yhdisti serbejä vain yhdessä pääkirjoituksessa. HS 22.6.1995 A2 Chirac yrittää paikata lännen johtajuusvajetta.

⁵¹ Michal 2012, 228.

⁵² Helsingin Sanomien suhteesta murenevaan Neuvostoliittoon on kirjoittanut ansiokkaasti Alekski Mainio kirjassaan *Erkon kylmä sota. Helsingin Sanomat Moskovan varjossa* (2018), HS 21.9.1990 A2 Venäjä etsii itseään; 28.3.1991 A2 Kriisiviiikko Moskovassa.

⁵³ HS 12.8.1991 A2 Hitleriä muistuttava populistit; Pohjonen 2018, 91–92.

tään talousjärjestelmän nopea länsimaistaminen, joka teki Venäjän riippuvaiseksi entisten arkkivihollistensa hyväntahtoisuudesta ja rahallisesta tuesta. Sopivaksi ulospääsyksi kriisistä kansallismieliset löysivät maan historian, ortodoksisuuden ja slaavilaisuuden. Venäläisyyden slaavilaisortodoksisella tulkinnalla oli myös ulkopoliittista tilausta, olihan kommunismi vienyt mukanaan kansainvälisen suurvalta-aseman. Kun Jugoslavian kriisi syveni, helpoksi tavaksi kritisoida Venäjän valtaapitäviä tuli tuomita heidän suhtautumisensa Balkanin perinteisiin serbiliittolaisiin.⁵⁴

Helsingin Sanomat tulkitsikin Venäjän roolin Balkanilla olevan korostuneesti sidottu serbien ja venäläisten kasvavaan veljeyden kokemukseen ja nationalististen tunteiden sävyttämään sisäpolitiikkaan. Venäjä ei voinut lehdien mukaan suhtautua liian tiukasti serbeihin tai myötäillä ”länttä”, koska sekä konservatiivinen kansa että heidän valtaan nostamansa poliitikot saattoivat rangaista presidentti Boris Jeltsinin uudistusmielistä hallintoa.⁵⁵ Vuodesta 1994 alkaen venäläisten suhteesta serbeihin alettiin muun ohella puhua uskuntoon perustuvana. Venäläisten ja serbien kohtalonyhteyttä Helsingin Sanomat perusteli helmikuun 1994 pääkirjoituksessaan seuraavasti:

Venäjällä on uusi parlamentti, joka viljelee tunnesiteitä slaavilaisiin, ortodoksisista uskoa tunnustaviin serbeihin. Epäluulo länttä kohtaan ja haluttomuus seurata sen päätöksiä ovat muutenkin vahvistuneet Venäjän politiikassa.⁵⁶

Tämä slaavilaisuuteen ja uskuntoon perustuva suhde oli Bosnian kriisin ratkaisun kannalta hankala. Se helpotti paperilla serbien rauhaan painostamista ja nosti Venäjän kansainvälistä arvostusta, mutta monimutkaisti samalla so-

⁵⁴ Hunter 2016, 130–136, 145–146.

⁵⁵ HS 22.12.1992 A2 Onko Jeltsin yhä isäntä talossa; 23.12.1992 A2 Sota voitti Serbian vaalit; 20.4.1993 A2 Kärsvällisyys on loppumassa; 28.4.1993 A2 Yhdysvallat tarvitaan mukaan; 12.6.1993 A2 Lännen korvikeaskartelua; 19.1.1994 A2 Clinton aurasi pöpperöistä tietä; 25.1.1994 A2 Länsimaiden haaksirikko.

⁵⁶ HS 11.2.1994 A2 Lännen uhkavaatimus Sarajevon piirittäjille.

dan ratkaisua vetämällä epävakaa Venäjän mukaan päätöksentekoon.⁵⁷ Uskonnollisten tunteiden vaikutus suuren maan sisäpolitiikkaan ei rajoittunut kuitenkaan vain Venäjälle, vaan myös Yhdysvaltojen kohdalla uskonnolliset arvot tuotiin esiin osana maan sisäistä poliittista kissanhännänvetoa.⁵⁸

Helsingin Sanomat jäljitti erillisissä pääkirjoituksissaan niin Venäjän kuin serbien kansallista historiaa kauas menneisyyteen, kyetäkseen selittämään paremmin kirjoitushetken tapahtumia. Kun Venäjän kansakunnan ja samalla sen ”kreikkalaiskatolisuuden” juuret olivat lehden mukaan tuhannen vuoden takaisessa Kiovan valtiossa, josta usko oli levinnyt Venäjälle⁵⁹, serbien itseymmärrys taas nojasi kansan rooliin Euroopan etuvartiona idän uhkaa vastaan:

Serbit pitävät itseään historiallisesti lännen viimeisenä etuvartiona idässä. Kun serbit sotivat nyt Bosniassa muslimeja vastaan, heidän on vaikea ymmärtää lännen tuomiota.⁶⁰

Pääkirjoitus viittasi epäsuorasti vuonna 1389 käytyyn serbien ja osmanien väliseen Kosovo Poljen taisteluun, jossa serbit olivat kärsineet islaminuskoisille osmaneille tappion, mutta loivat samalla pohjan tulevalle uskonnolliskansalliselle identiteetilleen kristikunnan puolesta uhrautuvana sijaiskärsijänä. Taistelussa annettu uhri oli serbien keskuudessa tuoreessa muistissa, juhliittiinhan Kosovossa sijaitsevalle taistelukentällä vuonna 1989 suurin joukoin

⁵⁷ Venäjän ja serbien välistä liittolaisuutta kuvattiin avoimen uskonnollissävytteisten termien lisäksi ”erikoissuhteeksi”, ”slaavikansalliseksi tunteiluksi”, ”isovenäläiseksi kansallismielisyydeksi”, ”ulkopoliittiseksi asiakkaana olemiseksi” ja ”veljeskansaudeksi”. Ison-Britannian Bosnia-politiikan takana Helsingin Sanomat taas näki ”brittien perinteistä serbimyönteisyyttä”. Bosnian sodan osapuolien ja heidän tukijoidensa historiallisista suhteista on kirjoittanut muun muassa Michal (2012). HS 11.2.1994 A2 Lännen uhkavaatimus Sarajevon piirittäjille; 14.2.1994 A2 Venäjän ulkopoliitiikka hankalassa ristivedossa; 20.3.1994 A2 Bosnian perustuslaki on täynnä ongelmia; 16.6.1994 A2 Varoituksia Kozyrevilta; 19.11.1994 A2 Bosnian kolmas sotatalvi; 8.12.1994 A2 Budapest ei luvannut hyvää Etykille; 23.4.1995 A2 Toivottomuus syvenee; 22.6.1995 A2 Chirac yrittää paikata lännen johtajuusvajetta; 30.7.1995 A2 Venäjän edut Bosniassa; 9.9.1995 A2 Venäjän asenne jyrkentyy.

⁵⁸ Samoin tehtiin myös esimerkiksi Suomen, Israelin ja Italian kohdalla. HS 10.11.1994 A2 Bill Clinton kärsi tuhoisan tappion; 29.7.1995 A2 Ulkopoliitiikka kuuluu USA:n presidenttipeliin; 8.9.1995 A2 Yksi ja jaettu Jerusalem; Pohjonen 2018, 79–85.

⁵⁹ HS 3.12.1991 A2 Ukrainalaisten vapaa päätös.

⁶⁰ HS 23.12.1992 A2 Sota voitti Serbian vaalit.

Taistelevat kirkot Balkanilla

BOSNIAN SODAN poliittiset osapuolet väärinkäyttävät uskontoa omiin tarkoituksiinsa. Muutahan ei voi odottaa tilanteesta, jossa jako roomalaiskatolisiin, ortodokseihin ja muslimeihin erottaa samaa serbokroaattia puhuvat väestöt vihamielisiksi leireiksi.

Suurten kristikirkkojen edustajilta voisi odottaa, että he sanoutuvat irti barbariasta ja välttävät poliittointia kansalliskiihkolla. Balkanilla se onnistuu kovin huonosti.

Serbian patriarkka esti paavin vierailun Belgradiin sillä perusteella, että Vatikaani myötäili toisen maailmansodan aikana serbien joukkomurhiin syyllistyneitä kroaatteja. Patriarkalla olisi ollut tuorempiakin joukkomurhia mietittäväksi. Koska useimpiin ovat tällä kertaa syyllisiä serbit, politiikka näkyy voittaneen omantunnon. Serbikirkko on

osoittanut silmiinpistävää ymmärtämystä "etnisille puhdistuksille" Bosniassa.

Paavi ei päässyt myöskään Sarajevoon. Serbit eivät "voineet taata hänen turvallisuuttaan". He tarkoittivat, että siviili-ihmisten sala-ammuntaa kaupungissa ei haluta keskeyttää.

Serbeille paavi on jonkinlainen pahan symboli. Puolueetonhan Rooman kirkko ei olekaan. Se olisi voinut viisaasti myöntää vanhat todelliset syntinsä Jugoslaviassa ja sitten koettaa hillitä sotivia. Sen sijaan se tunnusti ensimmäisten joukossa Kroatian, joka syrjii ortodoksista vähemmistöään. Kun Kroatia nyt valmistautuu juhlimaan paavia, uskonnolliset ja nationalistiset tunnukset ovat häpeämättömästi sekaisin. Idän ja lännen kirkkojen suuri skisma, jonka jakoraja vedettiin Balkanin poikki armon vuonna 1054, on yhä voimissaan.

Kuva 1 Uskonnon sekoittuminen Bosnian sotaan oli Helsingin Sanomien pääkirjoitusten mukaan monisyinen ilmiö. Uskonto erotti lehden mukaan Bosnia-Hertsegovinan kansat vihamielisiksi leireiksi. Lähde: HS 9.9.1994 A2 Taistelevat kirkot Balkanilla.

taistelun 600-vuotispäivää.⁶¹

Lehti muistutti myös toisesta uskonnollisesti merkityksellisestä tapahtumasta, jolla oli vaikutusta Jugoslavian kansojen väleihin. Vuonna 1054 taapahtunut idän ja lännen kirkon "suuri skisma" oli vetänyt kirkkojen jakorajan keskelle Balkania ja synnyttänyt valtakamppailun, joka oli edelleen voimissaan ja vaikutti myös Bosnian sisällissotaan. Syy asian esiin nostamiselle pääkirjoituksessa oli paavi Johannes Paavali II:n lähestyvä vierailu alueella. Kun Serbian patriarkka oli lehden mukaan estänyt paavin vierailun Belgradiin ja sotaa käyvät serbit paavin käymisen Sarajevossa, jäljelle oli jäänyt pelkkä matka Kroatiaan, joka nyt odotti paavia "uskonnolliset ja nationalistiset tunnukset häpeämättömästi sekaisin."⁶² Kirjoitus oli ainoa kerta, kun Helsingin

⁶¹ Helsingin Sanomat oli kertonut Kosovo Poljen vaikutuksesta serbi-identiteettiin myös uutissivuillaan. Etuvartioajattelu ei kuitenkaan ollut pääkirjoituksissa serbien yksityisomaisuutta. Sen jälkeen kun Kroatian armeija oli loppukesästä 1995 ajanut voittonsa jälkeen Krajinan serbit evakkotielle, lehti vaati maata kohtelevaan serbisivileijä oikeudenmukaisesti vedoten siihen, että Kroatia kuvasi itseään "länsimaisuuden etuvartioksi Balkanilla". Tämän lehti selitti tarkoittavan, että Kroatia halusi päästä "rauhan ja vakauden valtioksi levottoman Balkanin ja Länsi-Euroopan väliin". HS 2.7.1989 43 Sloba! Sloba! Sloba! Serbian johtaja Slobodan Milosevic villitsi kansan Kosovon kukuloilla; 26.9.1992 C1 Serbit harjoittavat rotusyrjintää Kosovossa; 8.8.1995 A2 Kroatian vastuu; 14.8.1995 Kroatian voittoa käännetään rauhaksi; Laitila 1995, 51–52, 276.

⁶² HS 9.9.1994 A2 Taistelevat kirkot Balkanilla.

Sanomat yhdisti Bosnian kroaatit heidän edustamaansa katoliseen uskoon. Kroaattien katolilaisuuden käsittelyn vähäinen määrä erosikin huomattavasti katolilaisuuden muilla maantieteellisillä alueilla ja sotatantereilla Helsingin Sanomien pääkirjoituksissa samaan aikaan saamasta huomiosta. Esimerkiksi demokratiakehityksensä kanssa kamppailevan Puolan ja Pohjois-Irlannin kriisin kohdalla katolilaisuus oli huomattavasti selkeämmin esillä.⁶³

Helsingin Sanomat totesi katolisen ja ortodoksisen kirkon kamppailua koskevassa kirjoituksessaan Bosnian sodan poliittisten osapuolten väärinkäyttävän uskontoa omiin tarkoituksiinsa ja jaon ”roomalaiskatolisiin, ortodokseihin ja muslimeihin erottavan samaa serbokroaattia puhuvat väestöt vihamielisiksi leireiksi”.⁶⁴ Ajatus uskonnon jakavasta voimasta sanottiin ääneen myös lehden verratessa Bosnian sotaa ja armenialaisten ja azerien osin samaan aikaan käymää Vuoristo-Karabahin sotaa toisiinsa, joskin tuolloin rintamalinja kulki toisaalla:

Bosnian sodan ja Vuoristo-Karabahin omistuksesta käytävien taistelujen juuret ovat samaa sukua. Vuoristo-Karabahissakin ovat vastakkain kristityt ja toisaalta muslimit – armenialaiset ja azerit. Samalla tavoin kuin Jugoslaviaa myös Armenian ja Azerbaidžhanin rajat on vedetty mielivaltaisesti. [- -] Ennen kaikkea Turkin mutta myös Iranin asettuminen [Vuoristo-Karabahin] sodassa avoimesti ja uhkaavasti Azerbaidžhanin puolelle on esimerkki alueellisten sotien pelätystä sidossilmästä: aikansa jatkuttuaan tällaisilla konflikteilla on taipumus vetää naapurimaat mukaansa.⁶⁵

Vuoristo-Karabahin kriisin yhteydessä Bosnian sodasta puhuttiin muun ohella ikään kuin sotana kristittyjen ja muslimien välillä. Tähän saattoi vaikuttaa se tosiasia, että Bosnian sodassa oli tuolloin käynnissä vaihe, jossa Bosnian kroaatit ja muslimit olivat joutuneet välirikoon ja sodan osapuolet taistelivat kaikkia vastaan muslimien ollessa vaikeassa asemassa.⁶⁶

Vaikka Helsingin Sanomien näkemys sodasta olisi helppo edeltävien lainausten perusteella pelkistää uskonsodaksi, aiempi tutkimus ja Helsingin Sanomien muut Bosnian sotaa koskevat uskontoa koskevat pääkirjoitukset

⁶³ Pohjonen 2018, 93–97.

⁶⁴ HS 9.9.1994 A2 Taistelevat kirkot Balkanilla.

⁶⁵ HS 19.4.1993 A2 Kaukasian laajeneva kriisi.

⁶⁶ Toal & Dahlman 2011, 125–129.

eivät ainakaan suoraan tue tätä ajatusta.⁶⁷ Helsingin Sanomat oli ensinnäkin tottunut puhumaan 1990-luvulla sodasta suoraan myös uskonsodan ilmaisuin, kuten se oli tehnyt Persianlahden sodassa ja samaan aikaan Bosnian sodan kanssa käydyn Algerian sisällissodan yhteydessä.⁶⁸ Viittaukset Bosnian sotaan uskontojen välisenä sotana jäivät kuitenkin monitulkintaisiksi.

Toiseksi lehti näytti kesällä 1995 myötäilevän Ranskan presidentin Jacques Chiracin tulkintaa, jonka mukaan sodassa olisi kyse muusta kuin uskonsodasta:

Ranskan presidentti säväytti aikaisemmin kesäkuussa illalliselle kutsumiaan 14:n muun EU-maan johtajia läksyttämällä suorasukaisesti kreikkalaisia suhteista serbeihin ja hollantilaisia huume politiikasta. Erityisesti sanat serbien toimia uskonnolla puolustaneelle Kreikan pääministerille Andreas Papandreoulle edustivat tervetullutta ja kauan kaivattua suoruuutta: ”Älkää puhuko minulle uskonsodista. Niillä ihmisillä ei ole uskontoa eikä lakia. He ovat terroristeja.”⁶⁹

Kolmanneksi suuri osa Bosnian sotaa koskevista pääkirjoituksista jätti uskonnon mainitsematta kokonaan tai mainitsi siitä vain ohimennen. Mikäli kyseessä olisi ollut lehden mielestä nimenomaan uskonsota, voisi aiheen olettaa olleen enemmän pääkirjoituksissa esillä.

Totta kuitenkin on, että Helsingin Sanomien kirjoituksissa oli nähtävissä pelko esimerkiksi islamilaisen uskonkiihkon mahdollisesta kotiutumisesta Bosnia-Hertsegovinaan, minkä jälkeen uskonnollisten asenteiden kärjistyminen olisi ollut mahdollinen. Samoin pääkirjoitukset toivat toistuvasti esiin ajatuksen uskonnosta ikään kuin juopana Bosnian sodan osapuolten välillä. Bosnian sodan raaka väkivalta nähtiin lehdessä kuitenkin tulkintani mukaan ennemmin sisällissodille ominaisen ”alkukantaisen moraalin” tuloksena, joka sai sotaa käyvät osapuolet näkemään yksilöiden sijaan syyllisten lauman.⁷⁰

⁶⁷ Suomessa esimerkiksi Teuvo Laitila otti jo Bosnian sodan aikana sekä Helsingin Sanomissa julkaistussa vieraskynätekstissään että *Maailmanpyörä*-lehdessä julkaistussa artikkelissa esiin länsimaiden tiedotusvälineiden tavan esittää Bosnian sota korostuneen uskonnollisena sotana ja jopa uskonsotana. HS 20.12.1994 A2 Teuvo Laitilan vieraskynä Säilyykö islam Bosniassa?; *Maailmanpyörä* 2/1995, 24–27 Bosnia uutisena: Islamin kuva sodassa.

⁶⁸ HS 11.8.1990 A2 Sotaneuvottelu Kairossa lauantai; Pohjonen 2018, 108–120.

⁶⁹ HS 22.6.1995 A2 Chirac yrittää paikata lännen johtajuusvajetta.

⁷⁰ HS 31.10.1993 A2 Verilöyly Stupni Don kylässä; 14.11.1995 A2 Jugoslavian rauha on hiukan lähempänä.

Näihin laumoihin kuuluvien yksi ominaisuus oli sitten heidän tunnustamansa uskonto.

Uskonto näyttäytyi Bosnian sodan yhteydessä korostuneen kielteisenä asiana, erottihan se alueen kansoja toisistaan ja sai heitä vihaamaan toisiaan. Helsingin Sanomien suhtautuminen uskontoon ei kuitenkaan itsessään ollut 1990-luvun alkupuoliskolla yksiselitteisen kielteinen, mikä selviää sodan aikana julkaistusta kotimaata koskevista pääkirjoituksista; kun lehti oli pyrkinyt esimerkiksi ennen 1990-luvun syvää lamaa ajamaan luterilaista kirkkoa ja valtiota erilleen, tuki se talousromahduksen jälkeen pääkirjoituksissaan uskonnollisten yhteisöjen toimintaa ja etsi uskonnosta keinoja suomalaisten pahan olon helpottamiseen.⁷¹ Nämä uskonnon positiiviset kuvaukset loistivat kuitenkin Bosnian sodan kohdalla poissaolollaan, minkä vuoksi balkanilainen uskonnollisuus sai pääkirjoituksissa mustat reunat.

Tapaan jolla Balkanin tapahtumista kirjoitettiin, vaikutti eittämättä myös Helsingin Sanomien olematon kyky vaikuttaa sodan tapahtumiin. Kun lehti tiesi kotimaassa lukijoihinsa kuuluvan lähes puoli miljoonaa suomalaista tasavallan presidentti, Suomen pankin pääjohtaja ja Helsingin piispa mukaan lukien⁷², Bosnia-Hertsegovinassa Helsingin Sanomista ei oltu kuultukaan. Täten Bosnian sodasta kerrottaessa, lehden pääkirjoitusten tehtäväksi jäi sodan tapahtumista kertominen, niiden taustoittaminen ja kommentoiminen sekä väärintekijöiden tuomitseminen.

Johtopäätökset

Tämän artikkelin tehtävä oli selvittää, minkä merkityksen Helsingin Sanomien pääkirjoitukset antoivat uskonnolle Bosnian sisällissodan (1992–1995) tapahtumissa. Samalla selvitettiin, mikä rooli uskonnolla nähtiin olevan sotaa käyvien osapuolten keskinäisissä väleissä ja suhteissa sotaa seuraaviin ulkovaltoihin. Jotta uskonnon käsittelyä oli helpompi ymmärtää, oli aloitettava Helsingin Sanomien koko sodasta antamasta kuvasta.

Bosnian sota oli Helsingin Sanomille Jugoslavian hajoamiskehityksen osa ja sodan tapahtumat kytkettyvätkin alusta alkaen niin Kroatiaan, Serbiaan kuin Kosovoonkin. Lehdelle tuli selvänä järkytyksenä sodan raakuus

⁷¹ Pohjonen 2018, 67–78.

⁷² Virkkunen 2013, 195; Päätoimittaja Janne Virkkusen puhelinhaastattelu 9.3.2018; Pohjonen 2018, 29-30; Mainio 2018, 431-432; Helsingin piispa Eero Huovisen haastattelu 15.2.2019; Pääkirjoitustoimittaja Erkki Pennasen puhelinhaastattelu 31.5.2021.

ja pettymyksenä kansainvälisen yhteisön kyvyttömyys lopettaa Balkania piinanneet etniset puhdistukset. Pääkirjoitusten Bosnian sodasta antamasta kuvasta muodostui jaottelu, jossa Bosnian serbit olivat sodan pääsyyllisiä ja muslimit uhreja. Serbien sotarikokset yhdistyivät pääkirjoituksissa natsien toisen maailmansodan julmuuksiin, ja sodan taustalla naruista vedelleeseen Slobodan Miloseševićiin **suhtauduttiin korostuneen tuomiten**. Vaikka Helsingin Sanomat ei nähnyt mitään sodan kolmesta osapuolesta syyttömänä, joko hyviin muslimeihin ja pahoihin serbeihin noudatteli muun länsimaisen median sodan rooleista antamaa kuvaa. Kroaatit asettuivat moraalisella asteikolla näiden kahden ryhmän väliin, mutta selvästi lähemmäs serbejä kuin muslimeja.

Uskonnon rooli Bosnian sodassa oli monisyinen. Uskonnolla oli merkitystä sekä tietyn kansan historian, itseymmärryksen että kansojen keskinäisten suhteiden näkökulmasta. Tästä hyvä esimerkki oli Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa tehty viittaus serbien käsitykseen itsestään lännen viimeisenä etuvartiona idässä, joka määrittä sekä serbien minäkuvaa että suhdetta muslimeihin ja omaan historiaansa. Bosnian sodan kuvauksissa esiin tulleita katolilaisuutta, ortodoksisuutta ja islaminuskoisuutta voi perustellusti pitää sotaa käyvien osapuolten kansallisina ominaisuuksina, toihan lehti selväsanaisesti esiin, mitä kukin niistä edusti. Sen lisäksi että uskonto toisaalta erotti serbejä, kroaatteja ja muslimeja toisistaan, se myös yhdisti heitä sotaa seuraneisiin uskonveljiin.

Bosnian muslimit olivat sodan osapuolista voimakkaimmin uskonnollisesti leimautunut ryhmä jo siitä läpi sodan käytetyn muslimi-nimen vuoksi. Helsingin Sanomat käytti **pääkirjoituksissaan kyseistä Jugoslavian lainsäädännöstä nousevaa muslimi-nimitystä** sekä etnisenä että uskonnollisena nimityksinä, islamin yhdistäessä muslimeita Turkkiin, Kosovon albaaneihin ja islaminuskoiseen maailmaan. Bosnian sodan islamin kuvauksissa oli kuitenkin uskonnon muodostaman yhteyden ohella läsnä myös pelko ääri-islamista, josta Helsingin Sanomat kantoi korostuneesti huolta 1990-luvun alkupuolella. Lehti pelkäsi, että mikäli muslimit hylättäisiin oman onnensa nojaan, he saattaisivat radikalisoitua ja islaminuskoinen maailma saisi heistä Palestiinan kriisiin verrattavan uuden kaunan aiheen. Muslimien uskonnollisuudesta annettu kuva oli täten myös serbien sotapropagandan tahraama, olihan väite fundamentalistisista muslimeista kuin suoraan serbinationalistien suusta. Merkille pantavaa kuitenkin on, että islamin yhdistäessä muslimeja islamilaiseen maailmaan moraalinen oikeutus ja sodan uhrin asema yhdisti heitä

länteen, jota myös Helsingin Sanomat edusti.

Bosnian serbejä heidän edustamansa ortodoksisuus yhdisti Serbian lisäksi Venäjään ja yhdessä pääkirjoituksessa myös Kreikkaan. Serbien ja venäläisten ortodoksisuuteen pohjautuvaa yhteyttä selittää historiallisten seikkojen ohella 1990-luvun Venäjän sisä- ja ulkopoliitikassa vaikuttanut ortodoksisuudelle ja slaavilaisuudelle rakentunut kansallismielisyys. Kansallismielisten asema nähtiin Venäjällä jopa niin vahvaksi, että sillä oli vaikutuksensa Bosnian sodan ratkaisuun. Kroaattien katolilaisuudesta puolestaan kirjoitettiin pääkirjoituksissa vähiten ja heidän uskonsa liitettiin Helsingin Sanomissa sekä Kroatiaan että katoliseen kirkkoon. Kroaattien katolilaisuuden käsittelyn vähäisyys on silmiinpistävää, sillä se ei vastannut Helsingin Sanomien katolilaisuudelle muissa yhteyksissä antamaa pääkirjoitushuomiota. Sitä ei ole perusteltua myöskään lukea yleiseksi hyväksynnäksi läntiseksi katsotulle kristillisyydelle, kirjoittihan Helsingin Sanomat samaan aikaan tuomitsevaan sävyyn Pohjois-Irlannin kriisissä verissä päin toisiaan vastaan käyvistä katolilaisista ja protestanteista.

Helsingin Sanomat näki uskonnolla Bosnian sodassa selkeän ja ääneen lausutun roolin. Tästä huolimatta Bosnian sota ei ollut lehdelle uskonsota vaan kolmen laumavihaan sortuneen kansan verinen sisällissota, johon sekoittui niiden kunkin edustama uskonto. Uskontoon tehdyt viittaukset sodan yhteydessä olivat synkkiä niin kuin itse sotakin. Bosnian sodan yhteydessä tapahtuneesta uskonnon kielteisestä käsittelystä ei voi kuitenkaan tehdä sitä johtopäätöstä, että Helsingin Sanomat olisi tutkitulla ajalla ollut lähtökohtaisesti uskontokielteinen lehti, käsitteihän lehti uskontoa samaan aikaan hyvin myönteisessäkin valossa kotimaan laman yhteydessä.

Jatkotutkimuksen selvitettäväksi jää, miten uskonnon rooli muuttui entisestä Jugoslaviasta kirjoitettaessa siirryttäessä 1990-luvun jälkipuoliskolle ja lähemmäs Kosovon sota. Pääkirjoituksissa oli tuotu jo Jugoslavian hajoamisen ja Bosnian sodan kohdalla esiin huoli Kosovon islaminuskoisiksi kuvattujen albaanien kohtalosta serbien käsissä ja voidaan olettaa, että albaanien asema pulpahti Helsingin Sanomien omalletunulle myös Kosovon kriisin yhteydessä.

Jatkotutkimuksen kannalta olisi tärkeää myös verrata toisiinsa eri medioiden sodasta välittämää kuvaa sekä ajallisesti että vihollis- ja uhrikuvien rakentumisen näkökulmasta. Kuten jo tämän artikkelin alussa tehty pintaraapaisu osoittaa, Helsingin Sanomien sodan osapuolista tekemä jaottelu oli voimakkaasti sukua läntisten tiedotusvälineiden tekemälle jaottelulle.

Huomionarvoista on kuitenkin myös se, että jos jako sodan syyllisiin ja sen uhreihin oli lännestä, Bosnian muslimien osalta esiin nousivat Bosnian serbien propagandasta lainatut kuvat uskonkiihkoon kallellaan olevista muslimista. Tämän pohjalta onkin selvää, että lehtien pääkirjoitukset omaksuvat elementtejä uutistoimistojen ja toisten tiedotusvälineiden ohella – tai niiden välityksellä – myös sotaa käyvien osapuolten propagandasta.

Lyhenteet

HS	Helsingin Sanomat
KL	Helsingin Sanomien kuukausiliite
SSKH	Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet
TAPRI	Tampere Peace Research Institute
Trepo	Tampereen yliopiston avoin julkaisuarkisto

Lähteet

Sanomalehti- ja aikakauslehtilähteet

HS	Helsingin Sanomat 1989–1991, 1992–1995
	Maailmanpyörä 1995

Haastattelut

- Tekijän hallussa
- Helsingin piispa Eero Huovisen haastattelu 15.2.2019.
- Pääkirjoitustoimittaja Erkki Pennasen puhelinhaastattelu 31.5.2021.
- Päätoimittaja Janne Virkkusen puhelinhaastattelu 9.3.2018.

Kirjallisuus

- Abazović, Dino
2015 Religious Claims during the War and Post-War Bosnia and Herzegovina. – Borderlands e-journal Volume 14, Number 1.
- Auerbach, Yehudith & Bloch-Elkon, Yaeli
2005 Media Framing and Foreign Policy: The Elite Press vis-à-vis US Policy in Bosnia, 1992–95. – Journal of Peace Research Volume 42, Number. 1. 83–99.

Babuna, Aydin

- 2005 National identity, Islam and politics in post-communist Bosnia-Herzegovina. – *East European Quarterly* 4/2005. 405–447.

Bell, Martin

- 1998 The journalism of attachment. – *Media Ethics*. Ed. Matthew Kieran. Reprint 2014. Abingdon. 17–20.

Cavallin, Clemens & Fetahagić, Saed S.

- 2014 The Role of the Catholic Church in the Bosnian Conflict 1992–1995: A Historical Approach. – *Politicization of Religion, the Power of State, Nation, and Faith. The Case of Former Yugoslavia and its Successor States*. Ed. Gorana Ognjenović & Jasna Jozelić. New York. 55–94.

Creutz-Kämppi, Karin

- 2008 Islam Suomen ruotsinkielisissä sanomalehdissä. – *Islam Suomessa. Muslimit arjessa, mediassa ja yhteiskunnassa*. Tietolipas 223. Helsinki. 244–265.

Fein, Helen et al.

- 2011 Recognition Of Genocide In Bosnia: Frameworks Of Interpretation In U.S. Newspapers. – *Human Rights and Media*. Ed. Diana Papademas. *Studies in Communications, Volume 6*. Bingley. 77–92.

Flere, Sergej

- 2014 Was the Bosnian War (1992–1995) a Full-fledged Religious War? – *Politicization of Religion, the Power of State, Nation, and Faith. The Case of Former Yugoslavia and its Successor States*. Ed. Gorana Ognjenović & Jasna Jozelić. New York. 33–50.

Hallamaa, Hannu

- 2009 “Let Bosnia defend itself”. The New York Timesin pääkirjoitusten muodostama kuva Bosnian sodasta vuosina 1992–1995. Yleisen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylä.

Hayward, Malcolm

- 1994 The Making of the New World Order: The Role of the Media. – *The Gulf War and the new world order: international relations of the Middle East*. Ed. Tareq Y. Ismael and Jacqueline S. Ismael. Gainesville. 224–241.

Hokka, Jenni et al.

- 2013 Suomalaiset sanomalehdet uskonnollisen maiseman tuottajina. Uskontojournalismi Helsingin Sanomissa, Ilkassa, Kalevassa ja Karjalaisessa vuosina 2007–2011. – Media & viestintä 2/2013. 6–21.

Hunter, Shireen T.

- 2016 God on Our Side. Religion in International Affairs. Ebook. Lanham. Huntington, Samuel P.
- 1993 The Clash of Civilizations? – Foreign Affairs Volume 72, Number 3 (Summer, 1993). 22–49.
- Jensen-Eriksen, Niklas & Mainio, Aleks & Hänninen, Reetta
- 2019 Suomen suurin. Helsingin Sanomat 1889–2019. Helsinki.

Kamioka, Nobuo

- 2001 Support Our Troops: The U.S. Media and the Narrative of the Persian Gulf War. – The Japanese Journal of American Studies, 12/2001. 65–81.

Kortti, Jukka

- 2016 Mediahistoria. Viestinnän merkityksiä ja muodonmuutoksia puheesta bitteihin. Tietolipas 250. Helsinki.

Ketola, Mikko

- 2019 Globaali uskonnollinen toimija: Pyhä istuin kansainvälisessä politiikassa. – Uskonto ja maailmanpolitiikka. Toim. Heikki Pesonen, Tuula Sakaranaho & Sini Paukkunen. Helsinki. 104–124.

Laitila, Teuvo

- 1997 Veljeys ja epäsopu. Monikansallinen Jugoslavia teoriana ja käytäntönä. TAPRI tutkimuksia 67. Tampere.

Maasilta, Mari, Rahkonen Juho & Raittila Pentti

- 2008 Islam suomalaisissa joukkoviestimissä. Tampereen yliopisto. Julkaisuja. Sarja A 103/2008. Tampere.

MacDonald, David Bruce

- 2002 Balkan Holocausts? Serbian and Croatian victim centred propaganda and the war in Yugoslavia. Manchester.

Mainio, Aleks

- 2018 Erkon kylmä sota. Helsingin Sanomat Moskovan varjossa. Helsinki.

McLaughlin, Greg

2016 The War Correspondent. Fully updated second edition. London.

Michail, Eugene

2012 Western Attitudes to War in the Balkans and the Shifting Meanings of Violence, 1912–91. – *Journal of Contemporary History* 47(2). 219–239.

Niemelä, Kati

2013 Sanomalehdet uskonnollisen muutoksen edelläkävijöinä – Uskonto pohjoismaisessa lehdistössä 1988–2008. – *Media & viestintä* 2/2013. 53–67.

Parasiliti, Andrew T.

1994 Defeating the Vietnam Syndrome: The Military, the Media, and the Gulf War. – *The Gulf War and the new world order: international relations of the Middle East*. Ed. Tareq Y. Ismael and Jacqueline S. Ismael. Gainesville. 242–262.

Pohjonen, Jan

2018 Sanasodista uskonsotiin. Kristinusko ja islam Helsingin Sanomien pääkirjoituksissa vuosina 1989–1994. *Kirkkohistorian pro gradu -tutkielma*. Joensuu. <https://erepo.uef.fi/handle/123456789/19676> (katsottu 17.2.2021)

Raittila, Pentti & Maasilta, Mari

2008 Silmäyksiä islamin esittämiseen suomalaisessa journalismissa. – *Islam Suomessa. Muslimit arjessa, mediassa ja yhteiskunnassa*. Tietolipas 223. Helsinki. 225–243.

Repo-Saeed, Nora & Laitila, Teuvo

2019 Nationalismi, kommunismin ja globalisaation ristiaallokossa: Islam Balkanilla. – *Uskonto ja maailmanpolitiikka*. Toim. Heikki Pesonen, Tuula Sakaranaho & Sini Paukkunen. Helsinki. 213–238.

Ruigrok, Nel

2008 Journalism of attachment and objectivity: Dutch journalists and the Bosnian War. – *Media, War & Conflict*. Volume 1 (3), December 2008. 293–313.

Saarelainen, Ari

2017 Kaksi uutisviikkoa Bosniassa. Bosnian sodan uutisten aktanttianalyysi, viholliskuvat ja kosmologia. *Journalistiikan pro gradu -tutkielma*. Trepo. <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/100784> (katsottu 26.2.2021)

Sandlund, Annika

2000 En fiende på Balkan. Diskursanalys av ett urval artiklar om krisen i det forna Jugoslavien 1991–1993. SSKH Meddelanden 59. Helsingfors.

Sarlin, Tommi

1999 Muslimit päivälehdessä. – Muslimit Suomessa. Toim. Tuula Sakaranaho & Heikki Pesonen. Helsinki. 128–143.

Taira, Teemu

2008 Islamin muuttuva julkisuuskuva. Tapaustutkimus Helsingin Sanomista 1946–1994. – Islam Suomessa. Muslimit arjessa, mediassa ja yhteiskunnassa. Tietolipas 223. Helsinki. 200–224.

2019 From Lutheran Dominance to Diversity. Religion in Finnish Newspapers 1946–2018. *Temenos – Nordic Journal of Comparative Religion*. Volume 55, Number 2 (2019). <https://journal.fi/temenos/issue/view/5375> (katsottu 17.2.2021)

Toal, Gerard & Dahlman, Carl T.

2011 Bosnia Remade. Ethnic Cleansing and Its Reversal. New York.

Virkkunen, Janne

2013 Päivälehdessä mies. Helsinki.

Wunsch Gaarmann, Margit V.

2015 The War in Our Backyard. The Bosnia and Kosovo Wars through the Lens of the German Print Media. Diss. Berlin. Berlin.

Ylönen, Mia

2008 ”Toiset olivat enkeleitä ja toiset paholaisia.” Haastattelututkimus suomalaisten ulkomaantoimittajien objektiivisuuskäsityksestä ja myötätunnosta journalismissa. Tiedotusopin pro gradu -tutkielma. Tampere. Trepo. <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/80302> (katsottu 26.2.2021)

Abstract

Jan Pohjonen, Civil War or War of Religion? The role given to religion by Helsingin Sanomat editorials in the Bosnian Civil War 1992–1995

This article focuses on the role of religion in the editorials of *Helsingin Sanomat* during the various stages of the Bosnian war between 1992–1995. Additionally, it explores the importance that religion was seen to have between warring peoples and their allies. In the editorials, the Bosnian war was associated with the violent disintegration of the multi-ethnic and religious state of Yugoslavia. The main conclusion is that the image of the war given by *Helsingin Sanomat* editorials strongly resembled the image given by both other Western media and Balkan war propaganda.